

سان فرانسیسکو دو لیما

کریستینا باربین

جواهر هنر باروک امریکای لاتین

هنگامی که هنرهای امریکای لاتین در خارج از این قاره مورد بررسی قرار می‌گیرد، چه در نظر متخصصان و چه در نظر عوام، اولین چیزی که به ذهن می‌آید میراث استثنایی مربوط به دوران قبل از کلمبیاست. هنر استعماری، چه نوع مذهبی و چه غیر مذهبی آن، سالها به عنوان شاخه‌ی محلی هنر ویژه و برآرایش باروک «دنیای قدیم» تلقی می‌شد و مدتهای زیاد طول کشید تا این برداشت تغییر کند. در این دوره کارهای مهمی در معماری، مجسمه‌سازی، نقاشی، و جواهرسازی به وجود آمد که یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های آن صومعه‌ی سان فرانسیسکو دو لیماست.

امپراتور شارل پنجم در سال ۱۵۳۵ به فرانسیسکو پیثارو دستور داد که در نقشه‌ی مربوط به طرح ریزی شهر لیما، که در آن زمان در حال تهیه بود، دو نقطه را در نظر بگیرند تا فرانسیسی‌ها بتوانند کلیسا و صومعه‌ای برای خود در آنجا برپا کنند. این نقاط که درست در مرکز لیما و بر ساحل رود ریماک قرار داشتند، بعدها با ملحقاتی که به آنها ضمیمه شد به صورت بزرگترین منطقه‌ای درآمد که تا آن زمان در «دنیای جدید» به یک صومعه اختصاص یافته بود: در واقع یک هشتم تمام منطقه‌ی متعلق به شهر لیما در دوران استعمار که در اوایل قرن هفدهم ۱۴۰۰۰ نفر جمعیت داشت. در چهارم فوریه ۱۶۵۶ زلزله بخش اعظم کلیسا و صومعه را ویران کرد. کنستانتینو دو واسکونسلوس، که در لیما زندگی می‌کرد، مأمور تجدید بنای این مجتمع، که عموماً به صومعه‌ی سان فرانسیسکو شهرت داشت، گردید. مجتمع مذکور اکنون شامل کلیساهای سان فرانسیسکو، لاسولاد، ال میلاگرو و ملحقات بیرونی آنهاست.

مشکل واسکونسلوس این بود که چگونه کلیسای یادگار بسازد که در برابر زلزله مقاوم باشد. برای حل این مسئله دو راه در پیش گرفت. از یک سو طاقی ضربی بر فراز ستونهای مستحکم بریاکرد و این شیوه‌ای بود که از طریق آن می‌شد ساختمانهای بلند و مقاوم احداث کرد. از سوی دیگر کوئینچا را به عنوان مصالح ساختمانی به کار گرفت. این ماده که کشور گنیایان اسپانیایی در قاره آمریکا آن را از سرخپوستان گرفته بودند، ترکیب بسیار محکمی بود از نی، حصیر، گل و ساروج. کوئینچا ماده‌ای سبک و نسبتاً قابل انعطاف بود و چنین تصور می‌شد که در برابر زلزله مقاوم بناشد. پس از بناشدن کلیسای سان فرانسیسکو دو لیما و به تقلید از آن یک رشته بنا در طول ساحل پرو برپا شد. این شیوه ساختن سازی سبب شد که مجتمع مزبور بتواند در طول سه قرن زلزله‌ها را تحمل کند.

با اینکه آرایش فراوان صومعه‌ی سان فرانسیسکو بوضوح از هنر اروپایی یعنی از سبک‌های مدجین، مظنن و باروک اسپانیایی الهام گرفته بود، مصالح به کار رفته در

آن کاملاً محلی و متناسب با محیط بود. به استثنای سردمحراب و سردرچانی که تماماً از سنگ ساخته شده بودند، بقیه کلیسا و از جمله برجهای آن، که برخی از آنها به ارتفاع ۳۵ متر می‌رسیدند، از کوئینچا ساخته شده بودند. این امر سبب می‌شود که تمام بنا به صورت یک مجسمه گلی غول‌آسا به نظر آید.

تمام هنرمندان مشهور آن زمان، از طلاکار و جواهر ساز گرفته تا مجسمه ساز و نقاش و منبت‌کار، در آرایش این بنا شرکت داشتند. حتی کارخانه‌ای به منظور تولید کاشیهای براق آزلوخر تأسیس شد تا سطح بیرونی بنا با آنها تزئین شود. به این ترتیب کلیسای سان فرانسیسکو به صورت مجتمعی برای انواع هنرها و استادکارها درآمد. پس از مرگ واسکونسلوس، شاگردش مانوتل دو اسکوبار لیمائی در ۱۶۷۲ کار را به پایان رساند. زیبایی سردر چانی صرفاً نتیجه‌ی استادکارهای اوست.

طرح سان فرانسیسکو دو لیما، همچون اغلب کلیساهای برآرایش امریکای اسپانیا و برخلاف سبک باروک اروپائی و برزیلی، بسیار ساده است: سه راهرو هفت دهانه‌ای، یک محوطه‌ی چانی و یک پرسببتری (محوطه‌ی پشت سرودخوانها). نماها، محراب نقشها، گنبدها و برجها را انبوهی از آرایه‌ها پوشانده‌اند. غنای طرح اعلای نبودن مصالح را جبران کرده است: کلیسا به معنای واقعی کلمه از انگیکته نگاریهای برآرایش پوشیده شده است.

دو برج دارای برآمدگی با قرار گرفتن در پهلوی یکدیگر «سردمحراب نقش» سنگی‌ای را می‌سازند. تاریخ کلیسا مربوط به سال ۱۶۶۴ و کار واسکونسلوس است. دامیان بسایون، مورخ آرژانتینی، آن را «انبوه سایه‌روشن سنگی» توصیف می‌کند، توده‌ای سرشار و در عین حال هماهنگ از مجسمه‌ها، طاقچه‌ها، سردرهای آراسته، پنجره‌ها و ستونهای چارگوش.

تاریخ این «سردرهای محراب نقش»، که ویژه کلیساهای امریکای لاتین است، به اسپانیایی قرن شانزدهم برمی‌گردد. با آمدن محراب نقش به سردر کلیسا، در واقع مذهب از درون کلیسا به میان کوچه و خیابان می‌آید. این امر از نظر کشور گنیایان اسپانیایی بسیار اساسی بود، زیرا آنها مسیحیت را رشته‌ای پیوند دهنده میان مردمانی با اصل و منشأ گوناگون می‌دانستند.

کلیسای سان فرانسیسکو جایی بود که نایب السلطنه پرو و اعضای دربارش در آنجا حضور می‌یافتند و به همین جهت ارنیه‌ها و هدیه‌های زیادی، که حاصل معادن غنی طلا و نقره در پرو بود، در اختیار آن قرار می‌گرفت. به این ترتیب صومعه سان فرانسیسکو صاحب اموال و خزاین زیادی شد که بخشی از آن در جریان جنگهای استقلال در قرن نوزدهم از میان رفت. با اینهمه امروز هم هنوز می‌تواند به داشتن آثار هنری برجسته‌ای به خود ببالد.

علاوه بر بازنده قطعه پارچه‌ای از آپوستولادو (یکی از تنها سه آپوستولادو در جهان)، که به قلم هنرمند اسپانیایی فرانسیسکو دوزوربران و سایر همکاران کارگاهش نقاشی شده، سی و نه قطعه پارچه‌ای در راهرو اصلی وجود دارد که در فاصله سالهای ۱۶۷۰ تا ۱۶۷۲ به وسیله چهار نقاش محلی (به نامهای فرانسیسکو اسکوبار، فرناندو دونوریاگا، آندره دولیانا و دیگو دو آگیلا) نقاشی شده‌اند که بیانگر زندگی بنیانگذار فرقه‌اند؛ یک نقاشی سه گانه و یک سن پروناوتورا، اثر آنجلینو مدورو؛ بازده نقاشی فلاندی روی پارچه از مکتب روبنس و متعلق به قرن هفدهم؛ یک تاجگذاری مریم باکره، اثر خوان شولورزانو، اهل کوزکو، و تعداد زیادی تابلو از همین مکتب. علاوه بر کنده‌کارها، اسباب و لوازم و اشیائی از طلا و نقره همراه با خط‌نگاریهای ظریف، مجموعه‌ای استثنائی از آزلوخواهای سویلی راهرو اصلی کلیسا را تزئین می‌کند. کتابخانه کلیسا نیز به توصیفی خاص دارد. تعداد بسیار زیادی نسخه خطی و بیش از ۲۵۰۰۰ جلد کتاب جایی در این کتابخانه وجود دارد که شامل کتابهای چاپ شده در قرن پانزدهم و بسیاری از جابهای اول کتابهای متعلق به قرن شانزدهم می‌باشد.

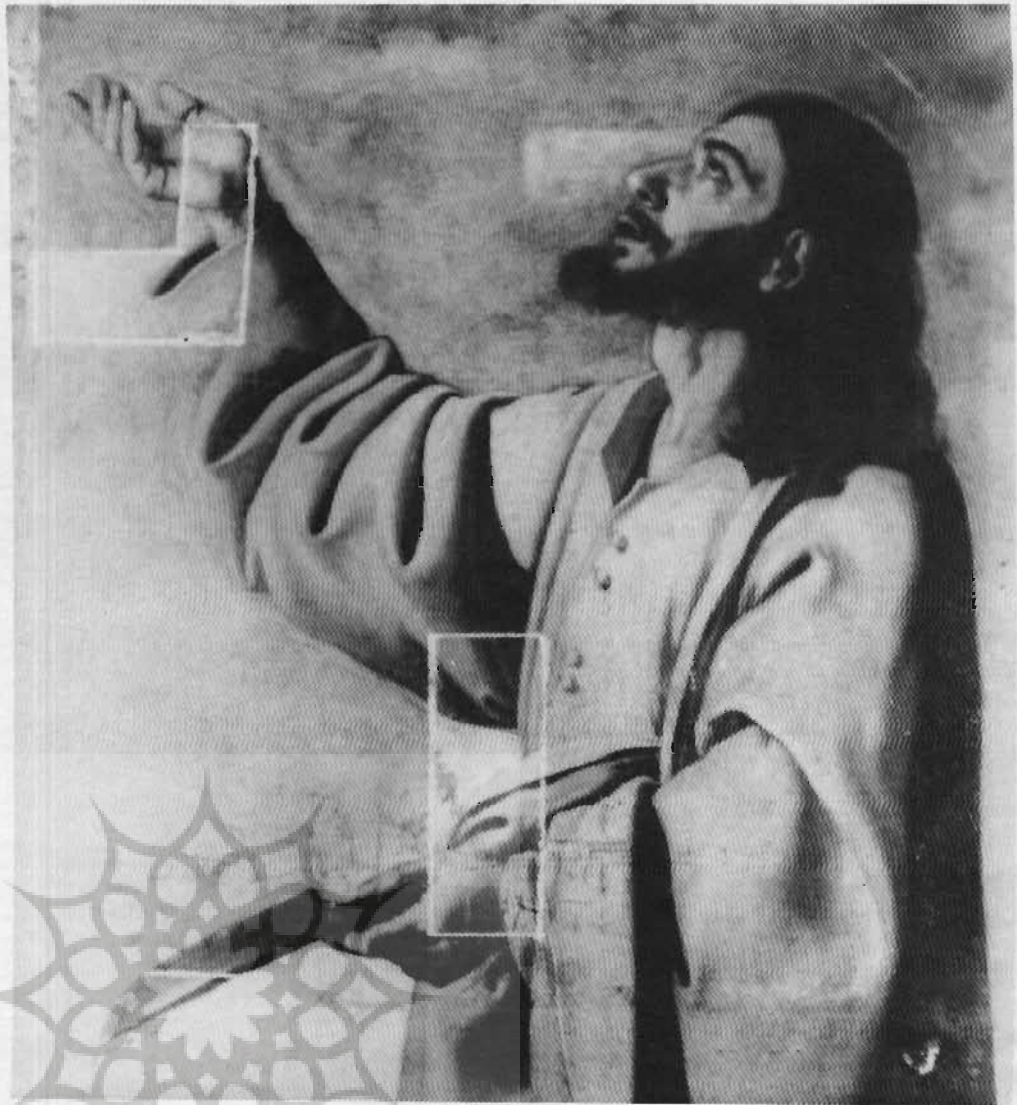
زلزله (بخصوص زلزله سال ۱۹۷۴)، مرور ایسام، رطوبت مدام و همچنین بی‌توجهی خسارات زیادی بر این صومعه وارد کرده است. دولت پرو در سال ۱۹۲۱ آن را به عنوان یک یادگار ملی اعلام کرد و با تأکید فراوان به بازسازی آن پرداخت. از ۱۹۷۸ به این سو سازمان یونسکو با همکاری «برنامه توسعه سازمان ملل» حدود ۳۰۰۰۰۰ دلار برای بازسازی این بنا و ترمیم متخصصان بازساز و خرید لوازم کمک کرده است.

این بنا به برخی تعمیرات اساسی بسیاری فوری نیاز دارد اما مشکلات اقتصادی پرو اجازه این کار را نمی‌دهد. همانگونه که دبیرکل یونسکو در دوم آوریل ۱۹۸۷ در لیما متذکر شد. کشورهای جهان می‌باید کمک کنند تا ۳۰ میلیون دلار لازم برای این کار فراهم گردد. این امیدواری وجود دارد که دعوت دبیرکل با استقبال خوبی روبرو شود، زیرا قبلاً نیز نظیر این کار صورت گرفته است. یادمان یورو بودور یا معابد تاریخی نوبی از جمله یادمانهای نگهدارنده فرهنگ گذشته‌اند که از این گونه کمک‌ها برخوردار شده‌اند. از دست رفتن آنچه که زمانی زیباترین آرایه «شهر شاهان» بشمار می‌رفت، و امروز شاهد زنده تاریخ امریکای جنوبی است، قابل جبران نخواهد بود.

کریستینا باربین، اهل آرژانتین، سالها ویراستار «دفتر اطلاعات عمومی یونسکو» بوده است. خانم باربین مقالات متعددی درباره موضوعات فرهنگی در بولتن‌های اطلاعاتی کشورهای گوناگون به چاپ رسانده و یک مونوگرافی درباره نقاش کلمبیائی اومار رابو نوشته است (۱۹۸۶).

▲ مجموعه معروف به صومعه سان فرانسیسکو از سه کلیسا همراه با اجزای درونی و ضامنم بیرونی آنها تشکیل می‌شود. تصویر بالا نمای مقابل و بدنه اصلی کلیسای سان فرانسیسکو را نشان می‌دهد.

▶ تابلو سن بارتولومئو، اثر فرانسیسکو دوزوربران (۱۵۹۸ - ۱۶۶۴). این تابلو بخشی از مجموعه بازنده تابلو در صومعه سان فرانسیسکو دولیما را تشکیل می‌دهد. کار بازسازی این نقاشی در ۱۹۸۷ آغاز گردید تا آنها از خطر نابودی نجات یابند. دولت پرو با سازمان یونسکو و برنامه توسعه سازمان ملل و چند سازمان دیگر در این کار همکاری داشته است.

▶ کنستانتینو دو واسکونسلوس، معمار پرتغالی، که پس از زلزله قرن هفدهم و خراب شدن صومعه سان فرانسیسکو مأمور بازسازی آن شد به فکر ایجاد بنایی سبک و قابل انعطاف افتاد تا دوبرابر لرزه‌های زمین مقاوم باشد. برای این منظور از کوبینجا استفاده کرد که سرخپوستها آن را به جای سنگ و آجر استفاده می‌کردند و ترکیبی بود از نی، حصیر، گل و ساروج. این شیوه مبتکرانه و اقتصادی با موفقیت بسیار روبرو شد و امروزه نیز از بازسازی برخی بخشهای صومعهها از آن استفاده می‌شود.

فضای داخل صومعه سان فرانسیسکو دارای تزیینات فراوان است. تصویر زیر بخشی از سقف با شکوه نیستان اصلی را نشان می‌دهد که مرور ایام، رطوبت و حشرات شدیداً به آن آسیب رسانده‌اند.

